

„ШЕПОТЪТ“ НА СЛАВЯНСКОТО ВЛИЯНИЕ: ЛЕКСИКО-
СЕМАНТИЧЕН АНАЛИЗ НА ЕМОЦИОНАЛНИЯ
ЛЕКСИКОН ВЪВ ФОЛКЛОРНАТА БАЛАДА „BALADA
MEȘTERULUI MANOLE“, СЪБРАНА И ПУБЛИКУВАНА ОТ
В. АЛЕКСАНДРИ

Даниел Томов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

THE WHISPER OF SLAVIC INFLUENCE: A LEXICAL-SEMANTIC ANALYSIS OF
EMOTIVE VOCABULARY IN “BALADA MEȘTERULUI MANOLE” COLLECTED
AND PUBLISHED BY V. ALECSANDRI

Daniel Tomov

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

Researcher ID (Web of Science): PJB-5848-2026, ORCID ID: 0009-0003-4588-7610

E-mail: djtomov@uni-sofia.bg

Abstract: This study is devoted to analysing emotive vocabulary of Slavic origin in the folk ballad “Balada Meșterului Manole”. This choice is motivated by the fact that at the time of its earliest recording, the influence of the Slavic languages – particularly Old Bulgarian and Middle Bulgarian – on the Romanian language was especially strong and perceptible.

The study supplements and enriches earlier research on the topic with illustrative material and is of particular value as it is among the first analyses of Slavic lexical elements in the Romanian language based on a literary corpus.

The analysis of the selected lexemes is carried out through the application of a diachronic method aimed at tracing and clarifying their etymology, as well as a synchronic method, which makes it possible to examine their semantic development in contemporary Romanian.

The analysis suggests that the lexemes under consideration are early Slavic borrowings (6th–12th centuries) whose semantics developed considerably later, after their penetration into Pre-Romanian. The etymological parallels indicate that the borrowing occurred through the mediation of Old Bulgarian.

Keywords: emotions, Slavic borrowings, old Romanian literature, etymology, semantic development.

Резюме: Настоящото изследване е посветено на анализа на емоционалната лексика със славянски произход в езика на фолклорната балада „Balada Meșterului Manole“. Изборът на произведението е мотивиран от факта, че в периода на първоначалното му записване влиянието на славянските езици, по-специално на старобългарския и среднобългарския, върху румънския език е било особено силно и осезаемо.

Изследването допълва и обогатява с илюстративен материал по-ранни проучвания по въпроса и е ценно, тъй като е сред първите анализи на славянската лексика в румънския език на базата на литературен корпус.

Анализът на подбраните лексеми се осъществява чрез прилагане на диахронен метод, насочен към проследяване и изясняване на тяхната етимология, както и синхронен метод, който позволява да се проследи семантичното им развитие в съвременния език на румънците.

Въз основа на направеното изследване се приема, че изследваните лексеми са ранни славянски заемки (VI–XII в.), чиято семантика се развива значително по-късно – след проникването им в предрумънския. Етимологичните паралели показват, че по-голяма част от включените в анализа лексикални единици са директни заемки от старобългарски език.

Ключови думи: емоции, славянски заемки, стара румънска литература, етимология, семантичен развой.

Според историческите данни, с които разполагаме, построяването на манастира в Куртя де Арджеш (по онова време в пределите на Влашкото княжество, днес в Южна Румъния, близо до гр. Питещ (окръг Арджеш), би трябвало да е започнало в края на XIII в., без да е могло да бъде завършено напълно.

Строежът на храма е обвит в мистика, тъй като легенда гласи, че в основите му е зазидана жива жената на майстор Манол. Той е един от десетимата майстори, които Нягое I Басараб, познат в румънските историографски документи като Негру Вода („Черният войвода“), натоварва със задачата да завършат постройката (Alecsandri 1971: 156–164).

Този тип фолклорно мислене е характерен за балканските народи, което се доказва от интерпретациите на споменатия мит в техните народни литератури.

СЕМАНТИЧЕН АНАЛИЗ...

Сказанието излиза извън пределите на балканския свят и се среща и в грузинската, кавказката, руската и шведската книжнина (Fochi 1975: 118).

В настоящия текст няма да поставяме акцент върху сюжета на баладата, а ще анализираме влиянието на славянските езици (по-специално старобългарския) върху езика, на който тя е запазена.

Преди да пристъпим към лексико-семантичния анализ на емоционалния лексикон във фолклорната балада „Balada Meșterului Manole“, български превод „Балада за майстор Манол“, събрана и публикувана от В. Александри, трябва да направим някои уточнения за славянско-румънските контакти и влиянието на славянските езици върху румънския речник.

Началото на славянско-румънските връзки се свързва с периода на разселването на южните славяни (славините) по териториите на север от р. Дунав – днешна Румъния и Унгария и част от Украйна. В края на VII в. Южна Румъния (Влахия) е била наречена „княжество на славините“, откъдето фактически започва периодът на уседналост на славянското племе по румънските земи. Това, разбира се, не бива да се приема буквално, тъй като историческите сведения сочат, че по онова време в района на Ипотещ–Чиурел–Къндещ е живяло и местно дако-римско население (Rosetti 1986: 264).

Епохата, в която славяните са съжителствали с автохтонното население, се характеризира с двуезичие. Те усвоявали предрумънски език, тъй като това било белег на цивилизационен и културен престиж и на свързаност с Римската империя, докато езикът на дако-римляните се обогатил със славизми, най-вече заемки от южнославянските езици (пак там: 268).

От горното твърдение следва, че славянският език в този период е изиграл роля на адстрат за предрумънския, тъй като езикът на новодошлите функционира паралелно с езика на местното население. Важно е да се отбележи, че нито един от двата контактни езика не е загубил своята автентичност.

В диахронен аспект могат да бъдат обособени три основни етапа на навлизане на славизми в предрумънския и впоследствие в съвременния румънски език.

Най-ранният пласт датира от VI–XII в. и включва предимно лексеми от старославянския – писмен език, в основата на който стои българското наречие, говорено през IX в. в района на Солун. Лексикалното заемане през тези векове е ставало главно по устен път, като са заети думи, отнасящи се до материалния живот, къщата, домакинството, инструменти, използвани от двата народа, земеделие и др., например: *bârnă* ‘грета’, *clește* ‘клещи’, *grădină* ‘градина’, *grămadă* ‘грамада, купчина’, *jar* ‘жар’,

ogradă ‘ост. ограда’, ‘овощна градина’, ‘двор’, ‘домакинство’, *pârleaz* ‘мостче’, *verigă* ‘верига’, ‘брънка’, *uliță* ‘улица’, *ogor* ‘бразда’, *ovăz* ‘овес’, *greblă* ‘гребло’, *podgorie* ‘лозе’, *bogat* ‘богат’, *iubire* ‘любов’, *nevastă* ‘съпруга’ и др. (Istrate-Stancu 2015: 391).

Ако се вгледаме в семантиката на посочените лексеми, прави впечатление, че по-голямата част от тях са моносемантични, запазват етимологичното си значение и са част от основния речников фонд на съвременния румънски език.

Вторият период се свързва с формирането и институционализирането на Дунавските княжества (XIII в.), когато се утвърждава среднобългарската редакция като книжовен модел. Най-ранните лексеми от това време описват понятия, свързани с църковния живот, срв. *antihrist* ‘антихрист’, *apostol* ‘апостол’, *arahanghel* ‘архангел’, *a bogoslovi* ‘благославям’, *duh* ‘дух’, *hram* ‘храм’, *cădelniță* ‘кандило’, *mucenic* ‘мъченик’, *poră* ‘свещеник, отец’, *jertfă* ‘жертва’, *praznic* ‘празник’, ‘религиозен празник’, *pravilă* ‘норма, правило’ и др. За разлика от първия пласт заемки, тези проникват най-вече по писмен път и на румънска почва разширяват семантичната си рамка, като някои от тях с течение на времето се архаизират (пак там: 395).

Третият етап обхваща по-късни заемки от сърбохърватски, български, украински, руски и др.

Влиянието на славянските езици започва осезаемо да отслабва в периода на рероманизация на съвременния румънски език (след XVIII в.), когато започва масивното му латинизиране през други романски езици (най-вече италиански и впоследствие френски език). Наблюдава се тенденция към заместване на понятия за реалии със славянски произход с техните съответствия с латинско начало, срв., *duh* ‘дух, душа’, ‘интелект, ум’, ‘ост. натура’ и *spirit* ‘дух, душа’, ‘интелект, мисъл’, ‘сърце’, *uliță* ‘улица’ и *stradă* ‘улица’, *poră* ‘отец, свещеник’ и *preot* ‘отец, свещеник’, *Bog* и *Dumnezeu*, *nevastă* ‘невеста’ и *soție* ‘съпруга’ и др.

В синхрония изследването ще се фокусира върху семантичния развой на славизмите с емоционална конотация и тяхното функциониране в структурата на фолклорната балада.

Лексикално-семантичното поле, което сме избрали да изследваме – емоциите и вътрешния свят на човека, се отличава със значителен брой славизми. Това се потвърждава от примери от лексикалния корпус: *a se înveseli* ‘радвам се, чувствам се добре, в добро настроение, забавлявам се’, *a (se) sili* ‘задължавам’, ‘трудя се’, *a (se) jertfui* (с вариант: *a (se) jertfi*) ‘жертвам (се)’, *biet* ‘нешастен, беден, клет’, *a năduși* ‘изпотпявам се’, разг. ‘задушавам се, задавям се’, *a iubi* ‘обичам’, *a se mândri* ‘гордея се, хваля се’;

mândru < стб. *мждръ* ‘мъдър’ (Alecsandri 1971: 156–164), както и от такива извън него, срв., *grija* ‘грижа’, *milă* ‘мъка, съчувствие, милост’, ‘мизерия, отвращение, страдание’, *jale* ‘страдание, тъга, мъка’, ‘нещастие’, *veselie* ‘веселие, забавление’, *ciudă* ‘ревност, завист’, *groază* ‘ужас, страх’, *obidă* ‘обида’, *tângă* ‘тъга’, *mâhnire* ‘огорчение’, *nădejde* ‘надежда’, *deznădejde* ‘разочарование’, *scârbă* ‘отвращение’, ‘скръб, тъга’, а *munci* ‘работя, трудя се’ и др.

I. *a (se) înveseli* ‘развеселявам се, радвам се’

Глаголът *a (se) înveseli* е образуван от префикса *în-* (продуктивен за образуване на глаголи от именна основа, например: *a îngălbeni* < *în* + *galben* ‘пожълтявам’, *a înverzi* < *în* + *verde* ‘позеленявам’, *a încercui* < *în* + *cerc* ‘ограждам’, *a innora* < *în* + *nor* ‘заоблачава се’) и корен *vesel-* ‘весел’ + суфикс *-i*.

Заета в румънски език, лексемата запазва значението на старобългарския етимон.

За първи път формата се открива в старопечатните румънски религиозни текстове от манастира Воронец (Codicile Voroneţean 160/9), датиращи от средата на XVI в. (Sbiera 1885: 249).

II. *A (se) sili* 1. задължавам, принуждавам, насилвам’. 2. мъча се, страдам, трудя се, старая се’

Рум. *a (se) sili* се извежда от пра слав. **siliti* – дериват от праслав. **sila* ‘сила, здравина’. Етимологията на праславянския етимон остава неясна (DELR 2007: 714; EDSIL 2008: 451). Възможно е праславянската форма да се свърже с праиндоевропейски **seh₂i-l-eh₂*, вероятно сродно с прагермански **saiwalō* ‘душа’, ‘сила’, което да възхожда към ие. **seh₂y-* ‘задължавам’, ‘връзвам’ (EDPG 2013: 423).

В лексикона на съвременния румънски език лексемата *silă* се употребява със следните значения: ‘отвращение, погнуса’, ‘насилие, заплаха’, ‘ост. сила, мощ’.

На румънска почва глаголът запазва значението на старобългарското *сѣла* ‘сила, способност да се направи нещо’, като разширява семантиката си в посока: ‘силен съм’ > ‘властвам над някого’ > ‘принуждавам’ (SR 2011–2022), срв., бълг. *насилие*, *насиля*, *насилник*. Посоченото значение на глагола е старо, за което свидетелстват текстовете на дякон Кореси от XV–XVI в.

Предикатът започва да се използва и със значение ‘мъча се, страдам, трудя се’, срв. производните *silitor* ‘старателен, трудолюбив’ < *a sili* + суфикс за образуване на имена за деятели - *tor*, *silință* ‘усилие’ < *a sili* + продуктивен славянски суфикс *-ință*.

В DEX формата е посочена за синоним на *a se strădui* ‘старая се, трудя се’, ост. ‘измъчвам се, страдам’ от слав. *stradati* ‘мъка, страдание’ (DEX 2009–2026).

Вероятен семантичен модел: ‘страдам, изнемогвам, измъчвам се’ > ‘трудя се, старая се’, срв. бълг. *тъга*, гр. *πόνοϛ*, рум. *tuncă*, вероятно и лат. *labor*.

Анализирайки различни литературни текстове, бихме могли да заключим, че значението ‘мъча се, страдам, трудя се’ е по-късно засвидетелствано от основния смисъл на лексемата. То се употребява главно в текстове с художествен характер – срв. М. Садовяну, К. Негруци, Жарник-Бърсяну и др. (DEX 2009–2026).

III. *A (se) jertfui* (вар. *jertfi*) 1. ‘жертвам се’; 2. ‘убивам’

Рум. *A (se) jertfui* (с вариация *a se jertfi*) е дериват от *jertfă* ‘жертва’ – заемка от стб. *жрътва* ‘според религиозните схващания – жертва, принесена на бог, божество’; ‘жертвоприношение’ (SR 2011–2022), от праслав. **žrtva*, дериват от праслав. *žrti* (BER 2012: 538; EDSIL 2008: 566; Mihăilă 1960: 146).

Възможно е глаголната форма да е директно заета през старобългарското *жрътвовати* (DEX 2009–2026).

В съвременния румънски език лексемата се употребява с етимологичното значение, но в литературата може да се разглежда като синоним на ‘убивам някого’ – срв.:

“*El jertfea pe toți străinii pe care îi prindea pe moșia lui*” – “Той убиваше всички натрапници/нападатели, които заварваше в имота си“ (цитат по Ispirescu) (DEX 2009–2026).

Първото споменаване на формата в старопечатен румънски текст датира от XIII в. в Белградския псалтир „*Psaltirea de la Belgrad*“.

IV. *Biet* ‘нешастен, окаян, клет, злочест’

За етимологията на рум. *biet* ‘нешастен, окаян, клет, злочест’ са предложени две теории, без за нито една от тях да има категорични доказателства.

Базирайки се на фонетични и семантични доказателства, Ал. Чоранеску излага гледището, че прилагателното би могло да се изведе от лат. *vetus* ‘стар’, което се е използвало в класическата епоха за означаване на ‘починали предци’ (DELR 2007: 91).

Справка в Етимологичния речник на латински език от М. Де Ваан показва, че латинската форма не се използва със значението, което посочва румънският лингвист. Тя най-често назовава ‘възрастен, застаряващ’, ‘зрял, опитен’, ‘древен’ (EDLIL 2008: 672).

От семантична гледна точка по-вероятна изглежда етимологията на румънската форма от слав. *bědinu*, което препраща към праслав. **běda* ‘нужда, бедност, недоимък, нещастие, страдание, мъка’ от ие. корен *bed-; bet-* (DEX 2009–2026; BER 2012: 39; EDSL 2008: 38–29; DELR 2009: 135).

Без да разполагаме с достатъчно доказателства, бихме отбелязали, че вероятно първоизточникът на румънската лексема е стб. *бѣдѣнь* ‘застигнат от беда, беден, нещастен’, ‘недъгав, страдащ от някакъв недъг’ (SR 2011–2022).

V. *A năduși* ‘изпотявам се’, разг. ‘задушавам се, задавям се’

За глагола *a năduși* ‘изпотявам се’, разг. ‘задушавам се, задавям се’ е предложена етимологична връзка с бълг. *надуша* (DEX 2009–2026). Може да се предположи, че в семантиката на тази форма е закодирана аналогията с липса на глас и сили, а не със значението ‘усещам дъх, миризма на нещо’. Основателно е обвързването на румънската форма със стб. *духъ* (DELR 2009: 534).

Забелязва се тенденция тази лексема да се употребява главно в художествената литература – Срв. М. Садовяну, Й. Л. Караджале, К. Негруци, Й. Крянга и др. (DEX 2009–2026).

VI. *A iubi* ‘обичам’

Общозвестно е, че рум. *a iubi* ‘обичам’ е заето от слав. *ljubiti* със същата семантика (DELR 2007: 438). С основание можем да предположим, че първоизточникът на румънската форма е стб. *любѣтѣ* ‘обичам някого, нещо’ (SR 2011–2022). В румънския лексикон лексемата е засвидетелствана още през XVI в. в Кодиката от манастира Воронеж (Codicele Voroneț 112/4) – ръкопис, който в момента се съхранява в библиотеката на Румънската академия на науките и е един от най-старите писмени румънски паметници с ротацизирани текстове (DEX 2009–2026).

Въз основа на проведения етимологичен анализ бихме могли да заключим, че по-голямата част от лексемите, които анализирахме, са стари славянски заемки (преимуществено от старобългарски език) (VI–XII в.).

Трудно е да се предположи дали заемането е станало по устен, или книжовен път. Уповавайки се на проучването на текстовия корпус, посочен в анализа на самите лексеми, можем да приемем, че е възможно по-голямата част от тях да са зети по книжовен път и да са били включени в богослужебните писания (Codicile Voronețean; Psaltirea de la Belgrad).

Не е изключено някои от славизмите, които анализирахме, да са плод на славяно-румънския билингвизъм, след което с времето да са започнали да се употребяват в старите румънски религиозни писания.

Наблюдава се тенденция в съвременния румънски език изследваните лексеми да се срещат най-вече в поетичната реч и да се използват с цел създаване на по-висок стил, емоционална наситеност и образна изразителност.

Библиография

- Alecsandri 1971*: Alecsandri, V. Poezii populare ale românilor. București-Chișinău: Litera Internațional, 1971.
- Fochi 1975*: Fochi, A. Coordonate sud-est europene ale baladei populare românești. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975.
- Istrate-Stancu 2013*: Istrate-Stancu, M. Slava veche și slavona românească. – In: Lucrările celui de-al cincilea simpozion internațional de lingvistică (București, 27–28 septembrie 2013). București: Univers Enciclopedic Gold, 2015, 391–399.
- Mihăilă 1960*: Mihăilă, Gh. Împrumuturile vechi slave în limba română. Studiu lexico-semantic. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960.
- Rosetii 1986*: Rosetii, Al. Istoria limbii române I. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea. București: Editura științifică și enciclopedică, 1986.
- Sbiera 1885*: Sbiera, I-Gh. Codicile Voronețean cu un vocabular și studiu asupra lui. Cernăuț: Tipografia arhiepiscopală în edificiile reședinței, 1885.

Използвани речници

- BER 2012*: Balgarski etimologichen rechnik. T. 1. Red. Vl. Georgiev. Sofiya: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“. 2012. [*БЕР 2012*: Български етимологичен речник. Т. 1. Ред. Вл. Георгиев. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. 2012.]
- SR 2011–2022*: Starobalgarski rechnik. Elektronno izdane. [date of entering: 08.01.2026] [*CP 2011–2022*: Старобългарски речник. Електронно издание. [прегледан: 08.01.2026] <https://histdict.uni-sofia.bg/oldbgdict/oldbg_search/>].
- DEX 2009–2026*: Dicționarul explicativ al limbii române. 2009–2026. [date of entering 08.01.2026] <<https://dex.ro/>>].
- DELR 2007*: Ciorănescu, A. Dicționarul etimologic al limbii române. București: Editura Saeculum I. O, 2007.
- DELRI 2008*: Vinereanu, M. Dicționar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europeistică. București: Alcor Edimpex, 2008.
- EDLIL 2008*: De Vaan, M. Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages. Leiden - Boston: Brill, 2008.
- EDPG 2013*: Krooen, G. Etimological dictionary of Proto-Germanic. Leiden Indo-European Etymological dictionary series, 2013.
- EDSIL 2008*: Derksen, R. Etymological dictionary of Slavic Inherited lexicon. Leiden-Boston, 2008.
- FGS 2020*: Tomaj, J., Dh. Samara, P. Haxhillazi, H. Shehu, Th. Feka, V. Memisha. Fjalori i gjuhës shqipe. Tiranë: Akademia e shkencave e Shqipërisë, 2020.